

Egy ideig a góthok voltak előtérben, kik szolgálatukat a birodalomnak ajánlva fel, a tartományokat egymás után dúlták fel s igázták le: de majd nem sokára a hunok ragadták magokhoz a vezér szerepet s települnek le országunkban és vidékünkön is.

9. A hunok korszaka.

α.

A hunok fajrokonsága, természete s első viselt dolgaik Európában. — Hogyan és mikor foglalták el hazánkat? — Nagy eltérések a kútfők közt. — Később jutottak ide, mint közönségesen állítják. — Kr. u. 375 táján más népek és más események színtere volt hazánk. — Gratianus császárságában a hunok ide nem jöhettek. — A Duna-Tisza mentére 387 táján fészkeltek be magokat, mikor erre az akkori körülmények is igen kedvezők voltak. — A hunok szerepe a keleti és nyugoti császárokkal szemben. — Az érdekek kölcsönössége.

A hunok a finn-ugor családból való nép, a magyaroknak fajrokonaik, habár nem egyenes ágon.¹ Tekintetökre, természetökre, nyelvökre és szokásaikra nézve különböztek mindazon népektől, melyek ekkorig e helyen tanyáztak. Soka-

¹ Hunfalvi Pál, M. orsz. Ethnographiája 388., 393. Thierry, Attila I. 4—12. (a hunokat finn, török, mongol népek keverékének tartva). — Thuróczi, (Chronica Hung. Schwandtnernél Scriptorum rerum Hung. I. 71) és több régi s újabb hazai írók a hunokat a magyarokkal azonos

ságuk, visszataszító, szinte állati tekintetök, halál-megvetésök és a barbárok közt is példátlan kegyetlenségök, mindjárt első feltünésekkor rémületbe dönté a polgárisult és barbár nemzeteket egyaránt. Mint fentebb említők, először Európában a góthokat nyomták el, kiknek s egész Európának szerencsétlensége volt, hogy nagy királyuk Hermanrich ép ekkor teljesen elöregedett (110 éves volt) s hozzá még, midőn épen a hunok elleni védelemről gondoskodnék, orgyilkosok bosszújának esett áldozatul¹, úgy hogy ennek következtében a hunok előnyomulása megkönnyített. Mindazonáltal rögtöni nagyobb terjeszkedésökről hallgat a történelem, mert időre volt szükségök, hogy túlnyomóságra jussanak. Olykor a góthok és egyéb barbárok, olykor a római császárok zsoldjában állottak, velök együtt táboroztak s harczoltak. Hogy Európába jövetelök Valens császár korára esik, ezt Ammianus Marcellinus,² ki még szemtől-szembe láthatta őket és a hazai króni-

népnek tartják. Pray, (*Dissertatio in annales veter. Hunnorum* 3—6), Bél (*Adparatus* 411—416.) és mások szerint ez azonosság még a nyelvre is kiterjedt, mit előbbik a khinai írókból idézett több hun szó példájával támogat. Kétségtelen, hogy a középkori külföldi írók felváltva alkalmazzák a hun, avar, hungarus neveket ugyanazon vagy egymással rokon népre, — bár az is bizonyos, hogy a hun nyelvből nem maradt fel annyi, a mennyire szükség volna a hunmagyar azonosság bebizonyításához.

¹ Jornandes, *De reb. Geticis*. XXIV.

² *Amm. Marcell.* XXXI. 2—3.

kások¹ egyezően állítják. Magyarországba való érkezésük idejére nézve már nagyobb az eltérés. Thuróczi az évet nem adja, hanem úgy írja a dolgot, hogy a hunok Ázsiából érkeztekkor a góthokat legyőzték, aztán a Bess-ok, Fehér-Kunok, Susdalok és Ruthenek földén keresztül törve a Fekete Kunok hazáján át végre Pannóniába értek s a Tisza partjain ütöttek tábort.² Fennebbiekkal

¹ Péld. Thuróczi 69. (Schwandtnerél s maga Schwandtner is Pistorius Niddanus után, kinek egyébként a hunokra s Átillára vonatkozó összes időszámítása hibás.)

² „Bessos ac Cumanos albos. tandem Susdalos, de hinc Ruthenos, crudeli sub dominatione pertranseuntes, in nigram Cumaniam, quae nunc Moldavia forte creditur, devenerunt, perdomitis nihilominus, in transitu ipsorum a Tanai flumine, universis barbaricis regionibus, tandem venerunt in Pannoniam, et ad ripas alvei Thisciae, stativa fixerunt castra.“ (Thuróczi, Schwandtnerél 70 l.) Thuróczi szerint ekkor itt a *dákok* laktak, kik elűzette innét, „Norvégia partjaira“ telepedtek meg. Oláh Miklós ez adatot egyszerűen átveszi, oda módosítva, hogy a kunok Magyarországnak azon tájára érkeztek; „melyet régebben Dacia nyugoti részének tartottak s ott a Tisza északi partjai körül ütöttek tábort“. Ugyan ő Thuróczi „*dákok*“-jaiból pedig rövid úton „*dán*“-okat csinál s így költözteti őket „azon északi tengerparti helyekre, hol most Dánia és Norvégia“ esik: — de e dolog előtte is gyanúsnak látszik, mert megjegyzi, hogy „habár ez az esemény nem eléggé bizonyos, még sem lehet azt teljesen semmibe venni“, a mire nézve aztán érveket is sorol elő (Oláh, Hungaria et Atila Bélnél, Adparatus 6. l.), Bél maga azt mondja (Adpar. 56.), hogy a hunok itt góthokat és szlávokat találtak s amazokat Thraciába és Sirmium vidékére, ezeket pedig északra a Kárpátok közé szorították. Szintén Thuróczi tudósítása

egyez Kézai s az őt követő Hornyik is,¹ kik szerint Dácia, Pannonia és a Duna-Tisza közének elfoglalása s a nagy mérkőzés 378-ban | 378 történt. Sigebertus Gemblacensis feljegyzéseiből az jó ki, hogy a hunok 375-ben érkeztek volna ide, mert ő a 425-ik évnél egyebek közt azt jegyzi meg, hogy a hunok, minek utána 50 évig bírták Pannoniát, innét kiverettek. Ugyanez olvasható Marcellinus Cömes Chronikon-jában is egy 427-ré tett feljegyzésnél, mely szerint a hunok 377 óta bírták Pannoniát.² De nem valószínű, hogy a hunok ide s vidékünkre ily korán benyomultak volna. Ugyanis 375-ben a hunok még Ázsiában voltak, mert Ammianus Marcellinus a jól értesült egykorú író, világosan elbeszéli, hogy ez évben a hunok a Danastus (Dniszter) folyó vonalán harczoltak a greuthingek és thervingek (góth népek) ellen s mikor ez utóbbiak itt csatát

szerint Pannoniában laktak volna akkor a longobárdok, alemanok és italiaiak (ezek ekkor még az Elbe és Niemen közt tanyáztak Sz. S.), kiknek fejedelme Matrinus a rómaiak segítségét kérte a jövevények ellen, kik is a germanok vezérét, a Veronai Detriket küldték segítségre. A tárnokvölgyi síkságon történt meg a népek mérkőzése, mely alkalommal a hunok közül 210 ezeren, az ellen táborból 125 ezren estek el! Mindazonáltal a szövetkezettek a hunok elől Bécs felé elhúzódhattak, mikor ezek Dunántúlt is elfoglalják. Mindezekről azonban az egykorú írók semmit sem tudnak!

¹ Kecsk. tört. I. 47. Simon de Keza 1833. kiad. Cap. II. §. 4.

² Salamon F. cikke a Századokban 1882. 236. lap.

vesztettek, folytonosan hátrálva akkép' gondoskodtak védelmükről, hogy „a Gerasus (Sereth) partjaitól a taifalok Dunájáig (mai Bánság) fekvő vidéket elpusztítva, hamarosan magas falakat raknak.“ A hunok azonban zsákmánynyal meg-
 rakodva az üldözéssel „felhagytak.“¹

A Közép-Duna partjait ez időben nem a hunok, hanem egészen másféle népek árasztották el, kikről szerzőnk így ír: „Míg ezek határainkon kívül történnek, az északi népeket új és rendkívüli események zavarják fel, s az az iszonyú hír kap szárnyra, hogy arról az egész területről, mely a markomannok és kvádok földétől a Fekete-tengerig elterül, a barbarok sokasága, kik egy részének nemzetiségét sem ismertük, hazájából erőszakosan kiűzelve, családotól együtt a Duna partjai körül bolyong.“²

Hogy ez időben Pannónia területén nagyobb veszély nem volt, az onnét bizonyos, hogy Gratianus császár, ki mint jó hadvezér és lelkiismeretes uralkodó, mindenütt, hol birodalmában valami nagy veszély mutatkozik, azonnal szemé-

¹ „Hunni jam oresserant advenantes (t. i. a góthokat), ingravati praedarum onere destitissent.“

² «Dum aguntur haec in externis, nouos maioresque solitis casus versare gentes Arctoas, rumores terribiles diffuderunt: per omne quidquid ad Pontum a Marcomannis pretenditur et Quadis, multitudinem barbarum abditarum nationum vi subita sedibus pulsam, circa flumen Histrum vagari caritatibus suis disseminantes» etc. (Amm. Marcellinus, XXXI. 511. l.).

lyesen ott termett, 377-ben és 378-ban az alemanok mozgalmainak szemmel tartása s betörések megfékezése végett, Pannóniától távol, a Rajna- és Badeni tó mentén működött. Ide rendeli vissza az utóbbi évben Pannóniába küldött csapatait is s egy borzasztó véres ütközetben (némelyek 30 ezer halottat irnak) tönkre veri az alemanokat. Csak e győzelem után siet a császár Pannóniába, hol azonban nem a hunokkal bajol, hanem a dunamelléki sarmatak felett vesz győzelmet; majd mikor Sirmium táján hírt vesz Valens császár csata veszteséről, mint fentebb láttuk, Theodosioszt veszi társul maga mellé a császárságra, de csakhamar Itáliába, aztán Galliába, majd Thessalonikába utazik, végre pedig a góth mozgalmakra való tekintetből még egyszer keletre megy. A birodalom hozzánk közel eső részein a kvád és sarmata betörők jelentek meg az időtájon, mikorra a fentebbi krónikások ide a hunokat vezetik: de utóbbi eseménynek a nagyobb hitelű szerzőknél ez időben még nincs nyoma.¹ Pannoniában 377-ben az éhség és ragály dúlt, 383-ban pedig Ambrosius püspök szerint² itt, valamint Liguriában, Raetiában és Galliában rendkívüli bő termés volt, melynek hírére az alemanok törtek be e tartományokba. Mind e körülmények a hun foglalás és letelepedés ellen szólnak, melynek elfogadását tehát tárgyi nehézségek gátolják, a mint azt

¹ Amm. Marcell. XV. 5. 6. XXX. 3. 7.

² Epist. 12. 56. Offic. III. 7. (Paulynál).

egyébként előttem már Pray, Bel, Severinus és Salamon is észrevették.

Ellenben az akkori eseményekkel összeegyeztethetőnek tekinthetjük azt az állítást, hogy a hunokat Kharaton vezérek alatt II. Valentinian császár fogadta zsoldjába Maximus tyrann ellen, midőn azok Pannóniába törnek, melyet, bár az akkor a vandakok alatt római tartomány volt, elpusztítanak s elfoglalnak. Ez, minthogy tudva van, hogy Maximust a Szávánál Theodosios császár verte tönkre, 387-ben történhetett. Dácia elfoglalását is ez időtájra tehetjük, a mint hogy a történeti térkép készítői a hun birodalmat 380 után már a Fekete-tengertől Váczig, a Duna északi partjainkiterjesztik.¹ Úgy hogy e szerint föltehetjük, hogy ez időtől kezdve vidékünkön is a hunok s a velök szövetkezett barbarok vetették meg lábukat.

A jövevény nép illetően terjeszkedését a római birodalmi és a közép-európai akkori nemzetközi viszonyok is megkönnyebbítették. Ugyanis Gratianus császár élete kioltatván, utóda a 12 éves II. Valentinianus, birodalmát csak megcsonkítva | 384 kaphatta kezébe a bitorló Maximustól. Asszonyok kezében volt a főhatalom. A keleti császárnak, Nagy Theodosiosnak, otthon is volt elég baja a birodalmában benlevő s egyéb, annak dunai vonalát áttörni akaró barbárokkal. Ezek közt a

¹ Lásd egyebek közt Spruner, Hist. Geogr. Hand-atlas I. tábla.

² Severinus, i. h.

góthok és hunok igazi nagy-hatalmakká nőttek már ki magukat, melyekkel nem volt többé lehetséges sem szép szóval, sem fegyverrel elbánni, annyival kevésbé, mert a góthok itáliai betörése a nyugoti birodalmat félig már sírjába döntötte. A császárok tehát igyekeztek pénzen vásárolni meg e hatalmas barbárok szövetségét olyképen, hogy hol egyik, hol másik népnek évenként nagy összeg aranyat fizettek, királyaikat római tábornoki czímmel ékesítették fel, kik viszont majd önállóan viseltek háborút a birodalom érdekében (néha ennek ellenére is), — majd nagyobb számú zsoldos hadat állítottak a római tábor számára. A hunok tehát hol egyik, hol másik, hol egyszerre mindkét császár zsoldjában állottak. Ily viszonyok közt, mikor a kvádok és sarmaták erejét már Gratianus és Valentinianus ismételt ízben megtörték s őket „fojtogatták“, mikor a vandálok és svévek a Föl-Duna mentén Galliát pusztították s a Radegais vezérlete alatti barbárok épen a hunok segedelmével Itáliában szétverettek: ez utóbbiaknak nem volt nehéz az egymást tipró népek közt fölényre jutni s a Közép-Duna táját, mely jóformán üresen maradt, elfoglalni. Jeromos egyházi atya szerint ez 411-ben történt, midőn a hunok Honorius császárral szövetségre lépve, Dáciába és Pannoniába is áttörték s ott tuszokat adván és nyervén, megtelepültek.¹ A császárnak,

¹ Bél, Adparatus 91. (Sigonius, Historia de Occid. imperio című művéből.)

kivel, mint fentebb láttuk, a góthok oly borzasztóan éreztették hatalmukat, a legnagyobb szüksége volt egy hatalmas szövetségesre s ennek akkép' való elhelyezésére, hogy a góth vagy ehhez hasonló más északi betörés a birodalomra nézve ártalmatlanná tétessék. Mire a hunoknál s ezek Duna-Tisza menti hazájánál alkalmasabb nép és föld nem létezett. Viszont a hunoknak is szükségök volt, mint jövevény népnek, melyet mindenfelől ellenség környezett, a nagy birodalom barátságára és aranyára, mely nélkül folytonos harczaik közepette nem tarthatták, sőt nem is élelmezhettek volna magukat.

β

A hun birodalom súlypontja nem Pannóniában volt, hanem a nagy magyar Alföldön, mely földrajzi fekvésénél s természeti sajátóságainál fogva e nép szükségeinek és nemzetközi álláspontjának legjobban megfelelt. — A jazygok a hunoknak meghódolnak. — Roa hun király. — Átilla birodalma.

Pray és Salamon¹ ugyan nem tartják megengedhetőnek a 424. előtti pannóniai letelepedést, azon okból, mert a letelepedés esetén nem képzelhették el, hogyan vonulhatott volna végig a keleti császár ellenséges hadserege Ravenna ellen a hunok földén, kik ez időtájban a rómaiakkal szövetségben voltak, sőt legióikban szolgáltak.

¹ Századok 1882. 238.